

Використана література:

1. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М., 1963.
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – К. – Одеса, 1991.
3. Мокренко В.М. Загадки русской фразеологии. – М., 1990.
4. М'яснякіна Л.І. Порівняння як семантична категорія // Вісник Львів ун-ту. – 2001. – Вип.22.
5. Ющук І.П. Лекції зі вступу до мовознавства. – К., 1995.

Гребінник Л.В.

ПИТОМІ НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

Розширення міжнаціональної та міжкультурної комунікації сприяє взаємопроникненню та взаємовпливу різних мовних систем. Поповнення словникового складу мови лексичними запозиченнями є однією з характерних особливостей міжмовних контактів. Проблемі лексичного запозичення – одній із загальнолінгвістичних проблем, що має важливе значення для з'ясування взаємодії мов, присвячена велика кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень. Вивчення питань, пов'язаних з іншомовною лексикою, бере свій початок у працях Р. Ф. Брандта, Р. А. Будагова, Я. К. Грота, Є. Ф. Карського, Є. Д. Поливанова, О. О. Потєбні, Е. Ріхтер, О. М. Селищева, О. І. Соболевського, М. Р. Фасмера, В. Христиані. Протягом останнього десятиріччя ХХ ст. теорія лексичного запозичення збагачувалася численними розробками, які торкалися як загальних, так і специфічних її аспектів. Про актуалізацію проблеми запозичень у російській мові наприкінці ХХ ст. свідчать дисертаційні дослідження О. В. Бикової, К. В. Михайлової, Г. В. Павленко, С. В. Подчасової, Т. М. Полкової, І. В. Рябової, В. М. Феоклістової, М. М. Черкасової. Автори сучасних робіт фіксують нову хвилю іншомовних інновацій у різноманітних комунікативних сферах, досліджують адаптацію іншомовних неологізмів, велика кількість робіт присвячена російсько-англійським мовним контактам і запозиченням з англійської мови.

Незважаючи на те, що значну кількість іншомовних лексем у російській мові складають німецькі запозичення, їх вивчення залишається поза увагою сучасних мовознавців. Винятком є окремі праці, де розглядаються питання освоєння німецьких запозичень в українській мові [5]. Цей факт зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

В даній статті ми зупиняємось на питанні тематичної класифікації німецьких запозичень та на прикладі тематичної групи “Наука” більш детально розглядаємо особливості їх функціонування. Матеріалом для аналізу служать мовні одиниці, взяті з “Толкового словаря иноязычных слов” Крисіна Л. П. [2].

Даний словник налічує близько 25 000 слів і словосполучень. В ньому представлена як загальноповивана іншомовна лексика, в тому числі новітня,

запозичена за останні десятиріччя, так і спеціальна термінологія. Словник є першим філологічним словником іншомовних слів, тобто таким, в якому, окрім тлумачення понять, представлені граматичні (а при необхідності також орфоепічні і стилістичні) характеристики слів, типові приклади вживання, способи словотвору споріднених слів. Таким чином, “Толковый словарь иноязычных слов” Л. П. Крисіна є найширшим і найсучаснішим насьогодні.

Відповідно до джерела та шляхів входження до мови-реципієнту, всі німецькі запозичення можна поділити на такі групи: 1) слова, які виникли у німецькій мові і увійшли до російської без посередників; 2) слова, які виникли у німецькій мові і увійшли до російської за посередництва іншої мови (наприклад, польської); 3) слова, які виникли у іншій мові і увійшли до російської за посередництва німецької мови; 4) слова, що виникли у російській мові на базі іншомовних засобів (напівкальки, кальки).

В даній статті ми розглянемо лише першу групу – питому німецьку лексику. В цю групу увійшло близько 800 слів і значень. Слід зазначити, що у російській лінгвістичній літературі не існує достатньо повної тематичної класифікації лексики, відповідно, не існує зразка, на який може опиратися автор при створенні тематичної класифікації запозичень. Не варто забувати і про те, що при тематичній класифікації будь-якого лексичного матеріалу відображаються суб’єктивні погляди автора на місце і співвідношення окремих тематичних одиниць (див. спостереження Л. В. Щерби про те, що будь-яке дослідження, пов’язане з семантикою, не може бути позбавлене суб’єктивності). В. В. Морковкін також підкреслює, що створення тематичної класифікації відображає “...общую концепцию составителя, его видение мира” [7, 52], і веклике значення мають його “...языковой опыт, лингвистическая компетенция и здравый смысл...” [8, 19]. Важливо враховувати і той факт, що класифікувати лексику можна з різною метою, і в кожному окремому випадку склад тематичних груп буде різним. При класифікації запозичень ми маємо на меті виявити сфери їх вживання. Відповідно, наша класифікація складається з наступних тематичних груп: I. Наука. II. Техніка. III. Промисловість. IV. Сільське господарство. V. Зв’язок, транспорт. VI. Військова справа. VII. Суспільно-політична сфера. VIII. Економіка. IX. Культура, мистецтво. X. Спорт. XI. Побут.

За частотою розподілу лексем ми можемо виділити переважаючі тематичні групи: наука – 20% всіх слів і значень, техніка – 15 %, суспільно-політична сфера – 12%, побут – 10%.

Важливість аналізу насамперед саме питомої лексики пояснюється тим, що при запозиченні слова, як правило, запозичується і позначуване ним поняття. Як зазначає Б. А. Серебренников “...парадокс состоит в том, что о заимствовании понятия мы можем судить нередко именно по заимствованию обозначения для него” [10]. Відповідно, аналіз питомої німецької лексики дає змогу визначити не лише джерела слів і найменувань, а й понять, названих цими словами. Особливо чітко це явище помітне в тематичній групі “Наука”, яка є предметом розгляду даної статті.

Вибір саме такої тематичної групи зумовлений також і впливом низки екстралінгвальних чинників. Тісна співпраця Німеччини і Росії на протязі багатьох соліть в галузі науки знайшла своє відображення у мові.

Перші російсько-німецькі контакти відбувалися ще за часів Московської держави (XVI ст.). Запозичення з німецької мови відбувалися за посередництва польської і мали переважно грецьке або латинське коріння (напр. аптека, герб, панцирь, танец, ярмарка та ін.).

Бурхливим розвитком науки, техніки, культури – майже всіх галузей суспільного життя, характеризується Петровська епоха (1682–1725). Величезна кількість нових реалій вимагала свого найменування і ця потреба задовольнялась за рахунок запозичень з європейських мов (у переважній більшості з німецької мови). Показово те, що починаючи з Петровської епохи, словниковий склад російської мови поповнюється європеїзмами при безпосередньому контакті з мовою-джерелом. Як зазначає В. В. Виноградов, “усиленная переводческая деятельность Петровской эпохи, направленная в сторону общественно-политической, научно-популярной и технической литературы, вела к сближению конструктивных форм русского языка с системой западноевропейских языков” [1, 238]. Саме в цей період, на думку В. В. Виноградова, було закладено “моду на іноземні мови”. Загальноприйнятою була думка, що для отримання належної освіти необхідно володіти французькою або ж німецькою мовами. Значення німецької мови переважало до 40-х років XVIII століття. У російську мову в цей період були запозичені переважно адміністративна лексика та військово-морська термінологія (бухгалтер, герольдмейстер, гауптвахта, ефрейтор, лагерь, полицмейстер, штурм та ін.). У галузі науки німецька лексика практично не запозичується, що пояснюється насамперед відставанням Німеччини, ослабленої Тридцятилітньою війною, від Англії і Франції у галузі наукового знання.

Розквіт німецької науки починається з середини XVIII ст. Значних успіхів досягають німецькі геологи, які в цей період підтримували тісні зв'язки з російськими вченими. Це й пояснює велику кількість геологічних термінів німецького походження у російській мові (блик 2, горст, грабен, грунт 1, 2, камы, карст, керн 1, корунд, лёсс, маар, раухтопаз, торф, турмалин, тюрингит, шифер 1, шпат 1, шпинель, шток 3, штокверк, юра та ін.).

У XIX столітті німецька наука займає провідні позиції в світі, завдяки, в першу чергу, досягненням у галузі фізики. Всесвітньо відомі імена В. Рентгена, Г. Герца, Г. Ома. В середині XIX століття відбувається інтенсивний прогрес в біології, особливо активно розвиваються фізіологія та медицина. Більшість російських фізіологів і лікарів – І. М. Сеченов, С. П. Боткін, І. П. Павлов та ін. – навчались у німецького вченого К. Людвіга, глави великої школи фізіологів в Німеччині. Остання чверть XIX століття характеризується також розквітом бактеріології. Всесвітньо відомі імена Р. Коха і Е. Берінга (перша Нобелівська премія по фізіології і медицині, 1901 р.). В останній третині XIX століття Німеччина стає всесвітнім центром прикладної оптики.

Відповідно, результатом тісного співробітництва російських і німецьких вчених стало поповнення словникового складу російської мови новою термінологією. Зокрема, в галузі біології (ампельный, вейсманізм, георгин, друза 1, 2, лямбля, минога, фенхель, финна, эдельвейс, та ін.), медицини (друза 3, курзал, курорт, лямблиоз, спринцевать, терренкур та ін.), хімії (барбитураты, висмут, вольфрам, германій, кобальт 1, колба крон, никель та ін.), оптики (бленда, блик 1 блиц 1, визир 2, кронглас, линза 1, флинтглас та ін.). Ю. С. Сорокін зазначає: “поток заимствований... последовательно нарастает к середине 1860–1870-х гг. включительно. Можно смело сказать, что именно в эти годы в основном определился широкий круг терминов западноевропейского происхождения, прочно усвоенных русским литературным языком и вошедших в его лексическую систему” [11, 53]. Необхідно сказати, що переважна більшість цих термінів мають латинське або грецьке походження (напр. анализ, реакция, лаборатория, оптика, теория, климат, энергия та ін.). Цікаво, що власне німецькими є, як правило, антропоніми, що стали загальними назвами – назви понять або явищ ім'ям їх винахідника (гаус, рентген, герц, ом, вебер, сименс).

На початку ХХ століття в результаті науково-технічного прогресу посилилась конкуренція між англійською, французькою та німецькою мовами-донорами. Внаслідок анти німецьких настроїв періоду Першої світової війни, популярність німецької мови в Росії дещо знизилась. У період Другої світової війни та наступної холодної війни також не створювались умови для поповнення словникового складу російської мови лексичними запозиченнями. Як вказує Л. П. Крисін, “...процесс иноязычного лексического заимствования в русском языке послеоктябрьского периода имеет в своём развитии некоторые спады и подъёмы. Схематически это развитие можно представить в виде кривой, вершинные точки которой приходится на конец 20-х и 30-е и на конец 50-х – начало 60-х годов” [3,195].

З німецької мови до російської у цей період увійшли слова аншлаг, концерн, оккупант, фильм, эрзац та деякі інші.

Останні десятиріччя ХХ століття в Росії характеризуються підвищенням популярності англійської мови і активізацією запозичень саме з англійської мови. Відповідно, частка німецьких запозичень останнього десятиріччя досить невелика. Серед них можемо назвати слова гастарбайтер, гешефт, гештальт, кустарь, мелировать та деякі інші.

Як показав наш матеріал, абсолютна перевага питомої німецької лексики в галузі природничих наук і мінімальна частка слів в гуманітарній сфері закономірні, враховуючи викладені вище історичні передумови. Але аналіз лише питомої німецької лексики в рамках однієї тематичної групи не дає повного уявлення про процеси і результати запозичення з німецької мови. Потребують свого розгляду інші виділені нами групи німецьких запозичень, також актуальне питання їх освоєння в російській мові. Таким чином, зазначена низка питань не вичерпує теми в цілому, і вона потребує своєї подальшої розробки.

Використана література:

1. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII-XIX вв. – М., 1938.
2. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М., 2002.
3. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М., 1968.
4. Кутина Л.Л. Формирование языка русской науки. – М., 1964.
5. Лисенко О.А. Освоєння німецьких запозичень в українській науково-технічній термінології.: Автореф. дис... канд. філ. наук. – К., 1999.
6. Микитич Л.Д. Иноязычная лексика. – Л., 1967.
7. Морковкин В.В. Идеографические словари. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 71с.
8. Морковкин В.В. Опыт идеографического описания лексики: (Анализ слов со значением времени в рус. яз.) – М.: Изд-во МГУ, 1977. – 166 с.
9. Полякова Т.М. Лексичні інновації іншомовного походження в сучасній російській мові (на матеріалі мови ЗМІ останнього десятиріччя XX – початку XXI ст.): Автореф. дис... канд. філ. наук. – К., 2004.
10. Серебренников Б.А. Процессы заимствования и взаимовлияния в языках // Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. – М., 1988.
11. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30-90-е годы XIX века. – М. – Л., 1965.

Григораш А.М.

**ВЗАЄМОДІЯ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСІЇ
СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ГАЗЕТНОМУ КОНТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРЕСИ УКРАЇНИ 90-Х РОКІВ)**

Комбінування засобів індивідуально-авторської обробки сталих словосполучень підсилює первісну і створює додаткову експресію у межах фразеологічного контексту. Такий контекст являє собою ту саму сферу, в якій реалізуються потенційні виражальні можливості фразеологічних одиниць, що призводить до створення різноманітних за своїм естетичним впливом публіцистичних образів.

Сучасна газетна публіцистика характеризується гранічною відкритістю, безпосередньою взаємодією працівників газет і читачів. Ці тенденції можуть проявлятися у прямому звертанні, наприклад, до головного редактора тієї чи іншої газети: *“Отже, шановний редакторе “Культури і життя”, не породжуйте ілюзій, не дуріть нас, звичайних читачів, які хочуть знаходити у вашій газеті чисте золото правди і здорового глузду”* (“Культура і життя”, 11.09.93). У контексті еклетично поєднується “висока”, “книжна” лексика і лексика “знижена” (пор. *“не породжуйте ілюзій – не дуріть нас”*), що, звичайно, тільки підсилює емоційне сприйняття контексту. Але додаткова експресія виявляється і на фразеологічному рівні. Так, у даному випадку журналіст поєднує два засоби індивідуально-авторської інтерпретації сталих словосполучень: контамінацію як об’єднання двох фразеологізмів, що полягає у аплікації одного сталого словосполучення на інше на основі спільного компонента [5, 208] (*“хочуть знаходити чисте золото правди і*